

Επιστημονική επιμέλεια:

Βασίλης Παπαβασιλείου

ΑΕΙΦΟΡΙΚΕΣ ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ: ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ Ή ΟΥΤΟΠΙΑ;

**ΠΜΣ «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση»
ΤΕΠΑΕΣ
Πανεπιστήμιο Αιγαίου**

ΑΕΙΦΟΡΙΚΕΣ ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ: ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ Ή ΟΥΤΟΠΙΑ;

ΑΕΙΦΟΡΙΚΕΣ ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ: ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ Ή ΟΥΤΟΠΙΑ;

Παπαβασιλείου Βασίλης

Επιστημονική επιμέλεια

ΑΕΙΦΟΡΙΚΕΣ ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ: ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ Ή ΟΥΤΟΠΙΑ;

ΑΕΙΦΟΡΙΚΕΣ ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ: ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ Ή ΟΥΤΟΠΙΑ;

ΠΜΣ «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση»
ΤΕΠΑΕΣ
Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Ρόδος 2013

Έκδοση
ΠΜΣ «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση»
ΤΕΠΑΕΣ
Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Εξώφυλλο: Ηλίας Μασούρης

ISBN 978-618-81027-0-5

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή αυτών των κειμένων με οποιοδήποτε μέσο ή τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά, χωρίς γραπτή άδεια του υπεύθυνου έκδοσης.

Έκδοση
ΠΜΣ «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση»
ΤΕΠΑΕΣ
Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Φυτώριο ΚΕΓΕ "Δήμητρα", Λ. Ρόδου Καλλιθέας – Ρόδος 85100
τηλ. (30) 22410 - 99120 & 99170, Φαξ (30) 22410-99131
Email: psemper@rhodes.aegean.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	8
Καίλα Μαρία & Θεοδωροπούλου Έλενα	
Εισαγωγικό Σημείωμα του Επιμελητή	10
Παπαβασιλείου Βασίλης	
1^η Ενότητα	
Η κοινωνική διάσταση της αειφόρου τοπικής ανάπτυξης	
Οικονομική κρίση και κοινωνική ανάπτυξη: η πολιτικοκοινωνική διάσταση της βιωσιμότητας	23
Βαβούρας Ιωάννης	
Η ανθρώπινη αειφορία ως διάσταση της αειφόρου ανάπτυξης	41
Φώκιαλη Πέρσα	
Η Τοπική Κοινωνία ως μοχλός Αειφόρου Ανάπτυξης: Δυνατότητες και Προοπτικές.....	57
Μόγιας Αθανάσιος	
Ο Βοτανικός Κήπος της Ρόδου και οι απόψεις των εκπροσώπων των τοπικών φορέων για την ίδρυση, τη λειτουργία και τις δυνατότητες αξιοποίησής του	70
Σδρόλλα Χριστιάνα & Παπαβασιλείου Βασίλης	
Τεχνικό επιμελητήριο και τοπική κοινότητα στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης: η περίπτωση σύνδεσης του ΤΕΕ Τμήματος Δωδεκανήσου με την τοπική κοινότητα και το Δήμο Ρόδου. Εμπειρική μελέτη.....	87
Μοσχούς Ευαγγελία & Ανδρεαδάκης Νικόλαος	
Τοπική αυτοδιοίκηση, αναπτυξιακός σχεδιασμός, εκπαίδευση για την αειφορία και το περιβάλλον	106
Παυλούς Ευαγγελία-Δέσποινα & Σταμάτης Παναγιώτης	
2^η Ενότητα	
Η παιδαγωγική διάσταση της αειφόρου τοπικής ανάπτυξης	
Εκπαίδευση στην αειφόρο ανάπτυξη (ΕΑΑ): υποστήριξη και εμπόδια στη γενίκευσή της, το γαλλικό παράδειγμα	121
Lange Jean-Marc	
Γνώσεις και στάσεις φοιτητών και μαθητών της Ρόδου σε θέματα αντιμετώπισης της ρύπανσης των υδάτων	136
Τζαμπερής Νεζάμ, Ξανθάκου Γιώτα	
Καταγραφή του περιβάλλοντος χώρου των δημόσιων Δημοτικών Σχολείων της πόλης της Ρόδου	157
Τσακίρης Ιωάννης, Πολεμικός Νικήτας	

Η παιδαγωγική αξιοποίηση του σχολικού αύλειου χώρου στην καλλιέργεια των αρχών της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης: Απόψεις των μαθητών δημοτικών σχολείων της Ρόδου.....	177
Κόνσολας Μάνος & Πεταυράκη Χρυσούλα	
Εντοπισμός και καταγραφή των αντιλήψεων των μαθητών/ριών των πρώτων τάξεων (Α', Β', Γ') του Δημοτικού Σχολείου αναφορικά με το ζήτημα του νερού και τη διαχείρισή του	197
Σκουμπουρδή Μάνια	
Προστατευόμενες περιοχές και προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης: μελέτη περίπτωσης η Κοιλιάδα του Αίθωνα	214
Ματζάνος Δημήτρης & Ξανθάκου Γιώτα	
Περιβαλλοντική Εκπαίδευση σε αστικά πάρκα. Μελέτη περίπτωσης του Πάρκου “Ροδίνι”	236
Μιχαηλίδη Δέσποινα	
Περιβαλλοντική εκπαίδευση και τεχνητοί ύφαλοι της Καλύμνου	256
Μυρωνάκη Άννα & Κουτσούμπας Δρόσος	
Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και τέχνη	267
Ανδρεαδάκης Νικόλαος & Καλογεράκη Μαριάννα	
Προσωπικές Θεωρίες Εκπαιδευτικών αναφορικά με την Αξιολόγηση του Μαθητή	291
Νικόλαος Ανδρεαδάκης & Έλλη Σπυροπούλου	
3 Ενότητα	
Η περιβαλλοντική διάσταση της αειφόρου τοπικής ανάπτυξης	
Οι επιπτώσεις των δομικών υλικών στα σχολικά κτήρια. Το «Σύνδρομο των άρρωστων σχολικών κτηρίων	323
Ξανθάκου Γιώτα , Χριστοδουλάκης Παναγιώτης-Τσαμπίκος	
Ενεργειακό ζήτημα και τοπική κοινωνία. Οι γνώσεις και αντιλήψεις κατοίκων και εκπροσώπων φορέων για τη λειτουργία Ατμοηλεκτρικού Σταθμού (ΑΗΣ). Η περίπτωση του ΑΗΣ Σορωνής Ρόδου	353
Ποιμενίδης Δημήτρης, Δημητρίου Αναστασία & Φώκιαλη Πέρσα	
Περιβάλλον και αειφορική ανάπτυξη: Το παράδειγμα των προστατευόμενων περιοχών NATURA 2000 στη Ρόδο	375
Τσαγγάρη Κατερίνα & Σταμάτης Παναγιώτης	
Γεωργικές πρακτικές και αειφορία: μελέτη περίπτωσης των αγροτών του πρώην δήμου νότιας Ρόδου	394
Ταταράκης Νικόλαος & Καίλα Μαρία	

Απόψεις, στάσεις και πρακτικές των αγροτών της Ρόδου, σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος που σχετίζονται με την γεωργική παραγωγή	411
Αχθοφορίδου Γεωργία, Γκόβαρης Χρήστος & Σταμάτης Παναγιώτης	

4 Ενότητα

Η οικονομική διάσταση της αειφόρου τοπικής ανάπτυξης

Η αειφόρος ανάπτυξη στο φάσμα του οικοτουρισμού: Προτεινόμενο μοντέλο εφαρμογής. Μελέτες περίπτωσης	429
Πιπίνος Γιώργος & Φώκιαλη Πέρσα	

Τουριστική ανάπτυξη και πανεπιστήμιο. Η περίπτωση της Ρόδου	449
Ξάνθης Αγαπητός & Φώκιαλη Πέρσα	

Η ανάπτυξη του τουρισμού στη Ρόδο: κοινωνικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις.....	473
Παπαστεργίου Κωνσταντινιά & Ιωσηφίδης Θεόδωρος	

Ιαματικές πηγές της Καλλιθέας Ρόδου.....	491
Παπαδομαρκάκης Ιωάννης	

Αειφορική διαχείριση μεγάλων έργων. Απόψεις εκπαιδευτικών και φορέων για την αξιοποίηση του Φράγματος Γαδουρά στη Ρόδο	515
Ρήγα Ιωάννα, Καΐλα Μαρία & Φώκιαλη Πέρσα	

5 Ενότητα

Η πολιτιστική διάσταση της αειφόρου τοπικής ανάπτυξης

Η αξιοποίηση της τοπικής γνώσης στο πλαίσιο της Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη	535
Παπαβασιλείου Βασίλης	

Οι Βιβλιοθήκες στην πόλη της Ρόδου και η συμβολή τους στην εκπαίδευση	555
Ζουμπά Χρυσούλα & Πολεμικός Νικήτας	

Η προστατευόμενη περιοχή της Κυμισάλας της Ρόδου: Γνώσεις και Στάσεις Εκπαιδευτικών	574
Κολοκυθάς Δημήτρης, Στεφανάκης Μανόλης Ι., Παπαβασιλείου Βασίλης	

Αναψυχή και εκπαίδευση στην Κυμισάλα της νήσου Ρόδου	595
Βεργωτή Θωμαΐς, Φώκιαλη Πέρσα & Στεφανάκης Μανόλης Ι.	

Η Τοπική Κοινωνία ως μοχλός Αειφόρου Ανάπτυξης: Δυνατότητες και Προοπτικές

Μόγιας Αθανάσιος

Λέκτορας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής
Εκπαίδευσης, Νέα Χηλή, Τ.Κ. 68100, Αλεξανδρούπολη

ABSTRACT

The present study aims to highlight the role played by the Local Society in Sustainable Development. The relationship between man and the natural environment and how it varies over time is presented, and furthermore, the issue of satisfaction of more and more needs, leading to stronger interventions in the natural processes of the planet, is analyzed. The local society and the local public administration are examined as a case study, the operating changes of which are deemed necessary to successfully move from the traditional authoritarian governance in a new model of participatory governance, where the final decisions are the result of perpetual and active participation and consensus of sensitized and informed citizens. Only such a society can take a leading role in promoting the operating plans of protected areas, as both environmental objectives and the local economy are served, ensuring that the local community can act as a lever for sustainable development.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: αειφορία, τοπικές κοινωνίες, ευαισθητοποίηση, μάθηση
βασισμένη στην κοινότητα, προστατευόμενες περιοχές, εναλλακτικές μορφές τουρισμού

KEY WORDS: sustainability, local communities, sensitization, community-based
learning, protected areas, alternative forms of tourism

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ποτέ άλλοτε στην ιστορία του ανθρώπου δεν υπήρξε έννοια τόσο πολυσυζητημένη όσο αυτή του «περιβάλλοντος». Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι το περιβάλλον είναι μία λέξη – κλειδί για τη σύγχρονη κοινωνία, καθώς αποτελεί το θέμα αιχμής όλων των κοινωνικών τάξεων, οικονομικών στρωμάτων, επαγγελματικών κατηγοριών και ηλικικών ομάδων.

Εάν επιθυμούσαμε να εξακολουθούμε να σκεφτόμαστε και να λειτουργούμε με όρους ανθρωποκεντρικούς, θα λέγαμε πολύ απλά ότι το περιβάλλον είναι ο ζωτικός χώρος ανάπτυξης του ανθρώπου. Καθώς όμως πεποίθηση πολλών είναι πως στις μέρες μας «αναγκαζόμαστε» να συζητούμε για το περιβάλλον, λόγω ακριβώς αυτής της κοντόφθαλμης ανθρωποκεντρικής προσέγγισης, έχει μάλλον έλθει η ώρα (και για κάποιους αρκετά απαισιόδοξους έχει παρέλθει κιόλας) όπου θα πρέπει η προσέγγισή μας να σταματήσει να έχει ως βασικό γνώμονα τον άνθρωπο και να τοποθετήσει στο επίκεντρο το ίδιο το φυσικό περιβάλλον στην ολότητά του (βιοτικό και αβιοτικό), κοντολογίς να αποκτήσει έναν χαρακτήρα περισσότερο οικοκεντρικό – βιοκεντρικό· εξάλλου το ένα και μοναδικό ανθρώπινο είδος αποτελεί απειροελάχιστο κλάσμα στο συνολικό αριθμό των ειδών που εκτιμάται ότι υπάρχουν σήμερα στον πλανήτη μας, ενώ και η αφθονία του (ο αριθμός δηλαδή των ατόμων του είδους) είναι κατά πολύ μικρότερος από τα υπόλοιπα. Υπό το πρίσμα αυτό, λοιπόν, ίσως ένας πιο σωστός ορισμός για το περιβάλλον θα το περιέγραφε ως τον ζωτικό χώρο ανάπτυξης κάθε μορφής ζωής, συμπεριλαμβανομένου και του ανθρώπου.

Επιστρέφοντας, όμως, τη συζήτηση αναγκαστικά στο ένα και μοναδικό (αποκλειστικά από μεριάς αριθμών) ανθρώπινο είδος, αυτό κατά την πρωτόγονή του μορφή (γνωστό ως ανθρωπίδης και πολύ πριν εξελιχθεί στο είδος που απαντάται σήμερα στον πλανήτη με το προσδιοριστικό του όνομα *Homo sapiens*), για περίπου 2 εκ. χρόνια ζούσε σε απόλυτη αρμονία με τη φύση· αυτό αποδίδεται αβίαστα και στο γεγονός ότι δεν είχε αναπτύξει καμία τεχνολογική δυνατότητα παρέμβασης σ' αυτήν, αλλά και στην μικρή αφθονία του, σε συνδυασμό μάλιστα και με το ότι εμφανιζόταν διάσπαρτος σε λιγοστά μέρη του πλανήτη. Από τη στιγμή, ωστόσο, που το ανθρώπινο είδος άρχισε να διαφοροποιείται στο πλαίσιο της βιόσφαιρας, κυρίως ως αποτέλεσμα ανάπτυξης νέων τεχνικών επιβίωσης, απότοκο της διανοητικής του εξέλιξης (τόσο η

νεολιθική όσο και λίγο αργότερα η γεωργική επανάσταση οδήγησε στην προοδευτική αντικατάσταση των πρωτόγονων παραγωγικών μεθόδων και στην ανακάλυψη νέων μεθόδων διατήρησης και αποθήκευσης των προϊόντων του), επέτρεψαν τη δημιουργία αποθεμάτων, ευνόησαν την αύξηση του πληθυσμού ο οποίος από νομαδικό χαρακτήρα που είχε μέχρι τότε άρχισε να συγκροτεί οικισμούς αρχικά και πολιτείες στη συνέχεια, ενώ και οι διάφορες κοινωνικές ομάδες, οργανωμένες πλέον με όλο και περισσότερο περίπλοκους τρόπους και χρησιμοποιώντας ταυτόχρονα όλο και πιο αποτελεσματικά εργαλεία, άρχισαν να εκμεταλλεύονται, να παρεμβαίνουν και να τροποποιούν το περιβάλλον τους, προκειμένου να καλύψουν τις ολοένα και αυξανόμενες «ανάγκες» τους.

Οι ανάγκες αποτελούν μία άλλη λέξη – κλειδί, η οποία μάλιστα παίρνει νέα σημασία στην εποχή μας. Εκτός από τις βασικές «φυσιολογικές» ανάγκες που αναγνωρίζονται σε έναν οργανισμό (π.χ. τροφή, στέγη, ένδυση), η έννοια της ανάγκης εμφανίζεται να αλλάζει ιστορικά περιεχόμενο. Ως ανάγκες, πλέον, θεωρούνται και άλλα πράγματα στη ζωή των ανθρώπων, η φύση των οποίων διαφοροποιείται από κοινωνία σε κοινωνία στο χώρο και το χρόνο· διαφορετικές, δηλαδή, ανάγκες εμφανίζουν οι κάτοικοι μίας μεγαλούπολης από εκείνες μίας περιοχής της υπαίθρου, ή αντίστοιχα μίας συγκεκριμένης περιοχής στις αρχές του 21^{ου} αιώνα και της ίδιας μερικές εκατονταετίες ή και δεκαετίες ακόμη νωρίτερα.

Η ικανοποίηση των ολοένα αυξανόμενων αναγκών και επιδιώξεων (κάτι που γίνεται με ιδιαίτερη ευκολία εμφανές, κυρίως στη σύγχρονη κοινωνία) είναι αυτή που οδηγεί αποδεδειγμένα πλέον, σε εντονότερες παρεμβάσεις στα επιμέρους οικοσυστήματα του πλανήτη μας. Το να φθάσεις επί παραδείγματι να παράγεις σε ημερήσια βάση μερικές εκατοντάδες χιλιάδες αυτοκίνητα, μερικά εκατομμύρια ηλεκτρονικά μηχανήματα, όπως ηλεκτρονικούς υπολογιστές, tablets, κινητά τηλέφωνα και πολλά άλλα, για τη δημιουργία των οποίων απαιτούνται στην ίδια μονάδα του χρόνου αρκετές δεκάδες εκατομμύρια βαρέλια πετρελαίου, καταδεικνύει με τον πιο απερίφραστο τρόπο ότι απειροελάχιστα νέα προϊόντα προσφέρουν στον άνθρωπο κάποια ουσιαστική χρησιμότητα, ενώ το σύνολο των υπολοίπων προσπαθούν μάλλον να του καλύψουν τις ψυχολογικές του αστάθειες.

Οι σχέσεις ανθρώπου – περιβάλλοντος εμφανίζουν μια ριζική μεταβολή, κυρίως από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα, εποχή που τοποθετείται η έναρξη της βιομηχανικής επανάστασης, η οποία και οδήγησε στη σταδιακή επιβολή των βιομηχανικών μεθόδων παραγωγής και τη δημιουργία των σύγχρονων βιομηχανικών κοινωνιών.

Αποτέλεσμα αυτών υπήρξε το μονομερές ενδιαφέρον του «σύγχρονου» ανθρώπου προς το κέρδος, την πλασματική ανάπτυξη του βιοτικού του επιπέδου με την ταυτόχρονη όμως αλλοίωση ή και πλήρη εξαφάνιση βιοτόπων, συρρίκνωση της βιολογικής ποικιλότητας και απειλή κατάρρευσης όλων των φυσικών διεργασιών του πλανήτη. Δύο εμφανίζονται να είναι τα βασικά στοιχεία που διαφοροποιούν τη σημερινή εποχή από τις παλιότερες: (α) ο εξαιρετικά γοργός ρυθμός αλλαγών που προκαλούνται στο περιβάλλον από τις αλληπάλληλες τεχνολογικές και επιστημονικές επαναστάσεις και (β) ο μαζικός χαρακτήρας και η παγκοσμιότητα που χαρακτηρίζουν τις επιπτώσεις που προκαλούν αυτές οι αλλαγές.

Η αλματώδης ανάπτυξη της τεχνολογίας (σ' αυτό σημαντικό ρόλο έχουν παίζει και οι αλληπάλληλες πολεμικές συγκρούσεις με αποκορύφωμα τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, καθώς αποτελούσαν εξαιρετικές ευκαιρίες ανάπτυξης και χρήσης νέων τεχνολογικών «επιτευγμάτων»), η εκτεταμένη αστικοποίηση, κυρίως κατά το πρώτο μισό του προηγούμενου αιώνα (1900–1950) και η κυρίαρχη ιδεολογία η οποία θεωρούσε μονόδρομο για την κοινωνική πρόοδο την χωρίς όρια οικονομική ανάπτυξη και ως υπέρτατη αξία την παραγωγή και το κέρδος, οδήγησαν στη συσσώρευση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και στην εμφάνιση της επονομαζόμενης «οικολογικής κρίσης». Όχι μόνο ζητήματα που άπτονται άμεσα του περιβάλλοντος, όπως π.χ. η αποδάσωση και υποβάθμιση των εδαφών, η ανεπάρκεια διαθέσιμης τροφής και πόσιμου νερού, η εξάντληση των μη ανανεώσιμων ενεργειακών πόρων, η διαχείριση των αποβλήτων, η ρύπανση των υδάτινων μαζών και της ατμόσφαιρας, η μείωση της βιοποικιλότητας, αλλά και άλλα ζητήματα που προέρχονται πιο αυστηρά από το στενότερο κοινωνικό πεδίο, όπως π.χ. ο υπερπληθυσμός (γνωστό και ως δημογραφικό ζήτημα), η παιδική θνησιμότητα, ο αναλφαριθμητισμός, η «αδυναμία» αντιμετώπισης διαφόρων νοσημάτων κ.ά. είναι κάποια από τα θέματα που συνδέονται στενότερα ή ευρύτερα με την οικολογική κρίση. Το βέβαιο είναι ότι κατά τους τελευταίους δύο αιώνες και ιδιαίτερα κατά την τελευταία 50ετία έχουν συσσωρευτεί τόσα τεχνολογικά επιτεύγματα από την μία και τόσα περιβαλλοντικά ζητήματα από την άλλη και όλα αυτά σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα, που μας οδηγούν αβίαστα στο συμπέρασμα ότι διανύουμε πράγματι το τέλος μίας εποχής και την αρχή μίας καινούριας, μίας εποχής που εισβάλλει στην ζωή μας με τέτοια δύναμη που να μην μπορεί να συγκριθεί με καμιά προηγούμενη ιστορική μεταβολή.

Η σύγχρονη κοινωνία στην οποία έχουμε προσδώσει και μία σειρά από ευφυνείς ονομασίες, όπως π.χ. μεταβιομηχανική, μετακαπιταλιστική, κοινωνία της

πληροφορίας, μετανεωτερικότητα, ύστερη νεωτερικότητα, χαρακτηρίζεται από γνωρίσματα μοναδικά πέρα από τη ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη για την οποία μιλήσαμε παραπάνω, η πολυπλοκότητα της σύγχρονης ζωής, ο ανεκδιήγητα γοργός ρυθμός πολλαπλασιασμού των μέσων μαζικής επικοινωνίας, η παγκοσμιοποίηση των αγορών, η άνευ προηγουμένου γεωγραφική κινητικότητα ανθρώπων και προϊόντων, η ομογενοποίηση των εθνικών, ιδεολογικών, θρησκευτικών και πολιτισμικών προτύπων είναι κάποια μόνο από τα πάμπολλα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που τη διαφοροποιούν γρήγορα και με τρόπο αντικειμενικό και ξεκάθαρο από κάθε άλλη κοινωνία του παρελθόντος.

Όλα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, μας οδηγούν αβίαστα στο να ανοίξουμε στη συνέχεια μία συζήτηση έχοντας ως άξονες νέες λέξεις – κλειδιά, όπως π.χ. η Αειφορία, η Τοπική Κοινωνία, η Ευαισθητοποιημένη Τοπική Κοινωνία, η Μάθηση βασισμένη στην Κοινότητα, η σχέση των τοπικών κοινωνιών με τις Προστατευόμενες περιοχές κ.ά.

ΠΕΡΙ ΑΕΙΦΟΡΙΑΣ Ο ΛΟΓΟΣ...

Λανθασμένα πιστεύουμε οι περισσότεροι ότι ο όρος Αειφορία, ο οποίος εισήλθε στο λεξιλόγιό μας, κυρίως στα τέλη της δεκαετίας του '80, ότι αποτελεί και ένα νεολογισμό της εποχής. Η λέξη είναι πολύ παλαιότερη και προέρχεται από την επιστήμη της δασοπονίας, η οποία δανείστηκε το λατινικό ρήμα *sustinere* (που θα μπορούσαμε να το αποδώσουμε ως διαφυλάττω, διασώζω), προκειμένου να περιγράψει τη διαδικασία ρύθμισης της εκμετάλλευσης ενός δασικού οικοσυστήματος, έτσι ώστε αυτό να αποδίδει συνεχή και σταθερή ποσότητα προϊόντων στη μονάδα του χρόνου. Αυτήν την πολύ αυστηρή και συνυφασμένη αποκλειστικά με τα δάση έννοια, φαίνεται η αειφορία με τον καιρό να τη χάνει και να μετατρέπεται όλο και περισσότερο σε ένα μοντέλο διαχείρισης όλων ανεξαιρέτως των φυσικών οικοσυστημάτων αλλά και των ανανεώσιμων φυσικών πόρων. Η βασική επιδίωξη του νέου αυτού μοντέλου είναι η επαναδιατύπωση και εναρμόνιση πλέον της σχέσης μεταξύ διατήρησης του περιβάλλοντος, καλυτέρευσης της ποιότητας ζωής και περεταίρω οικονομικής άνθησης. Η επιδείνωση πολλών και γνωστών έως τότε περιβαλλοντικών προβλημάτων, αλλά και η εμφάνιση νέων, τουλάχιστον στην αντίληψη του πλατύ κοινού με ταυτόχρονη την απόδοση σε αυτά χαρακτηριστικά παγκοσμιότητας, όπως π.χ. το φαινόμενο του θερμοκηπίου, η τρύπα του όζοντος, η όξινη βροχή κ.ά. έκανε επιτακτική την ανάγκη για θεμελιώδεις αλλαγές σε όλο το

φάσμα των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Δε θα μπορούσε, λοιπόν, να είναι τυχαία και η επανεμφάνιση της Αειφορίας υπό το νέο αυτό εννοιολογικό πρίσμα.

Ήταν το 1983 όταν ο ΟΗΕ συγκρότησε την Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (WCED), γνωστή και ως επιτροπή Brundtland από το όνομα της Νορβηγίδας πρωθυπουργού που προέδρευε της Επιτροπής την εποχή εκείνη, με στόχο την επεξεργασία στρατηγικών και τη διαμόρφωση προτάσεων σχετικά με την άρση της αντίθεσης ανάμεσα στην προστασία του περιβάλλοντος και στην οικονομική ανάπτυξη. Τέσσερα χρόνια αργότερα (το 1987) η Επιτροπή επανήλθε με ένα πολύ σημαντικό στη σύλληψή του κείμενο, φέροντας εξίσου έναν ευφυή τίτλο («Το Κοινό μας Μέλλον») στο οποίο η έννοια της Αειφόρου Ανάπτυξης κατείχε πρωταγωνιστικό ρόλο. Ως τέτοια ορίστηκε πολύ απλά εκείνη η «ανάπτυξη που καλύπτει τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να υποσκάπτει τις δυνατότητες των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες» (I. 3.27). Το σημείο στο οποίο θα έπρεπε, εφεξής, να δοθεί περισσότερη και ουσιωδέστερη σημασία ήταν ότι δεν μπορούμε να συνεχίσουμε να λειτουργούμε με τη λογική της αέναης και της άνευ ορίων και ηθικών φραγμών ανάπτυξης, μιας ανάπτυξης η οποία δεν κάνει τίποτε άλλο από το να καθοδηγεί και να εξυπηρετεί εγωιστικά, κοντόφθαλμα αλλά και πλανημένα την παρούσα γενιά, χωρίς να την απασχολεί το δικαίωμα που έχουν στην κάλυψη των ίδιων ή αντίστοιχων αναγκών και οι επόμενες γενεές. Το θεωρητικό πλαίσιο της Αειφόρου Ανάπτυξης, όπως περιγράφονταν στα σχετικά κείμενα των δεκαετιών του '80 και '90, εμφάνιζαν το περιβάλλον, την κοινωνία και την οικονομία ως τους τρεις πυλώνες οι οποίοι ισότιμα θα έπρεπε να στηρίζουν την αειφόρο ανάπτυξη τόσο σε διεθνές και περιφερειακό, όσο και σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε, δηλαδή, και ένα άλλο θεμελιώδες κείμενο, που αποτέλεσε συνέχεια, θα λέγαμε, του προηγούμενου. Πέντε, μόλις, χρόνια αργότερα (το 1992), στην Παγκόσμια Διάσκεψη για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, που πραγματοποιήθηκε στο Ρίο της Βραζιλίας, το δεύτερο σε σειρά μετά τη Στοκχόλμη που είχε προηγηθεί 20 χρόνια νωρίτερα, συμφωνήθηκε μεταξύ άλλων και συνυπογράφηκε από περισσότερους από 178 εταίρους η γνωστή πλέον στους περισσότερους Agenda 21. Επρόκειτο για ένα συνολικό πρόγραμμα δράσεων που θα έπρεπε να ξεκινήσουν την ίδια χρονιά και να συνεχιστούν κατά τον 21^ο αιώνα από τοπικές κυβερνήσεις, οργανώσεις του ΟΗΕ, διάφορους φορείς ανάπτυξης, μη κυβερνητικές οργανώσεις, καθώς και από τον ιδιωτικό τομέα. Η βασικότερη καινοτομία της Agenda 21 βρίσκεται στις διαδικασίες που προτείνονται ως οι πλέον

κατάλληλες για την επίτευξη των στόχων που τίθενται· αυτές δεν είναι άλλες από τις δημοκρατικές και συναινετικές διαδικασίες, οι οποίες εξασφαλίζουν *a priori* την ενεργό συμμετοχή των πολιτών και την ανάπτυξη μιας οικολογικής αντίληψης συνευθύνης, καθώς και διαφορετικές από τις έως τότε στάσεις και συμπεριφορές. Αυτή η νέα οπτική, που εμπεριέχει τις κατεξοχήν συμμετοχικές διαδικασίες των πολιτών σύμφωνα με την Agenda 21, οφείλει να αναπτυχθεί κυρίως στο επίπεδο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, διότι εκείνος είναι ο κύριος χώρος λήψης σημαντικών αποφάσεων που ρυθμίζουν την καθημερινή ζωή των πολιτών, αλλά και εκεί μπορούν να λειτουργήσουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο οι διαδικασίες αυτές. Μέσα, λοιπόν, από αυτές τις συναινετικές διεργασίες, οι πολίτες μαζί με τις τοπικές αρχές οφείλουν να καταλήξουν σε ένα Τοπικό Σχέδιο Δράσης για τον 21^ο αιώνα, δηλαδή σε μία Τοπική Ατζέντα 21 (Local Agenda 21).

ΤΟΠΙΚΗ ΑΤΖΕΝΤΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Η Τοπική Ατζέντα δεν είναι τίποτε άλλο από τη μεταφορά των αρχών της Agenda 21 σε αρχές και πρακτικές που αναφέρονται στο τοπικό επίπεδο, δηλαδή στην περιφέρεια, στην κάθε πόλη, το κάθε χωριό. Το στοιχείο που αποτελεί καινοτομία για την τοπική ατζέντα είναι η ίδια η μεθοδολογία της, καθώς πυροδοτεί σημαντικές αλλαγές στον τρόπο πολιτικής λειτουργίας της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, αφού περνούμε από το σύνηθες παραδοσιακό μοντέλο της αυταρχικής διακυβέρνησης σε ένα μοντέλο συμμετοχικής διακυβέρνησης, όπου οι τελικές αποφάσεις είναι αποτέλεσμα της αέναης και ενεργού συμμετοχής αλλά και συναίνεσης των ίδιων των πολιτών.

Μία έννοια η οποία κατά τις τελευταίες δεκαετίες έχει κάνει την εμφάνισή της στο χώρο της οικονομίας και σχετίζεται άμεσα με μία «αποκεντρωμένη» οικονομική φιλοσοφία που δύναται να μεγαλουργήσει βασικώς σε μία τοπική κοινωνία (εκείνη, δηλαδή, η οποία μπορεί να ανθήσει επιτυχέστερα στο πλαίσιο μιας αποκεντρωμένης διοίκησης, όπως π.χ. η τοπική αυτοδιοίκηση) είναι η έννοια της «απο-ανάπτυξης». Ουσιαστικά η ιδέα της απο-ανάπτυξης αναδύθηκε ως απάντηση στην πολυδιάστατη κρίση (περιβαλλοντική, κοινωνική, πολιτισμική, πολιτική και οικονομική) και στις πρακτικές της αέναης και αλόγιστης ανάπτυξης που είχαν υιοθετήσει τόσο οι κυβερνήσεις όσο και οι ίδιοι οι πολίτες των αναπτυγμένων, κατά κύριο λόγο, χωρών. Η απο-ανάπτυξη αποβλέπει στην ιδέα της «επανατοπικοποίησης» της οικονομίας και

της επιστροφής στην κοινότητα ως μία απάντηση στις συνθήκες που δημιουργεί η ίδια η παγκοσμιοποίηση, ίδιον της σύγχρονης κοινωνίας. Το κρίσιμο ερώτημα που τίθεται, ωστόσο, στο σημείο αυτό είναι τι θα πρέπει να προσέξει η Τοπική αυτοδιοίκηση, προκειμένου να επιτευχθεί καλύτερα η απο-ανάπτυξη. Το σημαντικότερο ίσως στοιχείο στο οποίο θα πρέπει να δώσει εξαρχής προσοχή είναι η έμπρακτη συμμετοχή των πολιτών της, καθώς η έννοια της συμμετοχικής δημοκρατίας οφείλει να διατρέχει την φιλοσοφία της ίδιας της τοπικής αυτοδιοίκησης. Θα πρέπει να εμφανίζει έμπρακτη συνεργασία ανάμεσα στις υπηρεσίες της, καθώς και με τις διάφορες επαγγελματικές ομάδες της κοινωνίας. Ασφαλώς θα πρέπει να γίνουν διάφορες προσπάθειες προσέγγισης και της εκπαίδευσης (πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας), ταυτόχρονα όμως και άνοιγμα του σχολείου προς την κοινωνία. Τέλος, δε θα πρέπει να παραβλέπει η τοπική αυτοδιοίκηση την ύπαρξη των Ανώτερων και Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (ΤΕΙ και ΑΕΙ) που λειτουργούν εντός των ορίων της, αλλά οφείλει να τα προσεγγίζει με απώτερο σκοπό την «εκμετάλλευση» των ειδικών γνώσεων που διαθέτουν οι επιστήμονες και να μην εμμένει μόνο στο γεγονός ότι οι άνθρωποι που στελεχώνουν τα Ιδρύματα αυτά (φοιτητές, διοικητικό προσωπικό, καθηγητές) αφήνουν χρήματα στην τοπική κοινωνία· αντίστοιχα, όμως και η πανεπιστημιακή κοινότητα θα πρέπει να βγει από τα στενά όρια των χώρων στα οποία λειτουργεί (εργαστήρια, αμφιθέατρα και αίθουσες διδασκαλίας) και να μάθει να συνεργάζεται πρώτα μεταξύ της και δευτερευόντως με την τοπική κοινωνία προς όφελος και των δύο.

Οι βασικές έννοιες που εμφανίζονται παραπάνω και σχετίζονται άμεσα με την τοπική αυτοδιοίκηση δεν είναι άλλες από την «τοπική κοινωνία» και την «κοινότητα». Με το όρο «κοινωνία» εννοούμε ένα οργανωμένο σύνολο ανθρώπων που συμβιώνουν σε ορισμένο τόπο και χρόνο και συνδέονται με θρησκευτικούς, πολιτικούς, εθνικούς κ.ά. δεσμούς, έχουν κοινά συμφέροντα και στόχους. Με τον όρο «κοινότητα» περιγράφουμε μία ένωση προσώπων που τα συνδέουν κοινά στοιχεία, όπως π.χ. η καταγωγή, οι γνώσεις, το χρώμα, οι ιδέες, ενώ ταυτόχρονα χαρακτηρίζονται και από στενές διαπροσωπικές σχέσεις, συναισθήματα, ηθική δέσμευση, κοινωνική συνοχή, κ.ά.· η κοινότητα υπόσχεται ένα καταφύγιο ασφάλειας και αλληλεγγύης, πόσο μάλλον σε έναν κατακερματισμένο κόσμο σαν αυτόν που βιώνουμε σήμερα, ο οποίος δυστυχώς δεν παρέχει επαρκείς ελπίδες και προσδοκίες για το μέλλον.

Η Τοπική Κοινωνία είναι εκείνο ακριβώς το κομμάτι της κοινωνίας που δεν έχει επαρκώς προβληθεί· ενώ δηλαδή συστηματικά εδώ και πολλές δεκαετίες έχουμε συνηθίσει να προβάλλονται όροι όπως η Παγκόσμια κοινωνία, η Ευρωπαϊκή, η Αμερικανική κοινωνία, η Κοινωνία των Εθνών κ.ά., σε καμιά από αυτές τις απρόσωπες έννοιες των εκατομμυρίων ή εκατοντάδων χιλιάδων κατοίκων δεν μπορεί να αποδοθεί το βαθύτερο νόημα της Κοινωνίας, όπως αυτό ορίστηκε αμέσως παραπάνω, όσο στην έννοια της Τοπικής Κοινωνίας (ή για κάποιους άλλους της «κοινωνίας υπαίθρου»), της οποίας ο ρόλος και η σημασία μόλις τα τελευταία χρόνια αρχίζει να τονίζεται.

Η Τοπική Κοινωνία, όμως, ως υποσύνολο της ευρύτερης κοινωνίας, αναγκαστικά φέρει μαζί της και πολλά από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της δεύτερης. Αν για παράδειγμα μία χώρα δε χαρακτηρίζεται από φιλοπεριβαλλοντική πολιτική ατζέντα, επειδή οι προτεραιότητές της «τυχαίνει» να κινούνται σε άλλα πεδία, δεν είναι δυνατό να αναμένει κανείς ότι σε τοπικό επίπεδο οι υπηρεσίες της θα διακατέχονται από διαφορετικό πνεύμα. Η πρακτική, με άλλα λόγια, που ακολουθείται στην πλειονότητα των περιπτώσεων σε ένα παραδοσιακά δομημένο πλαίσιο είναι η εύκολη, γρήγορη και ανέξοδη μετακύλιση δεδομένων από τα κέντρα λήψης αποφάσεων προς τις τοπικές κοινωνίες στις οποίες και απομένει μόνο η πιστή και απαρέγκλιτη εφαρμογή τους. Αντιθέτως, όταν οι τοπικές κοινωνίες είναι δομημένες επάνω σε πρακτικές συμμετοχικής δημοκρατίας, τότε ισχύει η αντίστροφη σχέση και αναμένεται να είναι αυτές που τροφοδοτούν με δεδομένα τα κέντρα λήψης των αποφάσεων. Η συμμετοχή, με άλλα λόγια, των ίδιων των πολιτών και των φορέων στις διαδικασίες αυτές θα τους επιτρέψει να μάθουν τα αίτια, τη φύση και τις συνέπειες των ζητημάτων που καλούνται να αντιμετωπίσουν και με τη βοήθεια και τη συμμετοχή ειδικών να επιλέξουν την προσφορότερη λύση.

ΕΝΗΜΕΡΩΜΕΝΗ ΚΑΙ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΤΟΠΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Η συμμετοχή, ωστόσο, των πολιτών για να είναι ουσιαστική και αξιόπιστη θα πρέπει να προϋποθέτει αλλά και να συνεπάγεται τόσο την «ευαισθητοποίησή» τους όσο και τη κατοχή από μεριά τους της απαραίτητης «γνώσης». Όσον αφορά στο πρώτο ζήτημα, μία τοπική κοινωνία για να θεωρείται ευαισθητοποιημένη θα πρέπει οι πολίτες της να διακατέχονται από πνεύμα δημιουργικής εργασίας και ομαδικότητας, λειτουργώντας ταυτόχρονα με κριτική και ολιστική σκέψη, να δρουν μέσα από

βαθμούς ψυχικής ελευθερίας και αρμονίας μακριά από εξαρτήσεις, να έχουν τη δυνατότητα των φυσικών επιλογών και να επικοινωνούν μεταξύ τους απλά, ανθρώπινα, να διακατέχονται από τη δύναμη του αυτοπεριορισμού και του αυτοσεβασμού, στο πλαίσιο πάντα μιας κοινής τοπικής συνείδησης.

Αναφορικά με το δεύτερο ζήτημα, προϋπόθεση επιτυχούς συμμετοχής των πολιτών στα κοινά αποτελεί η «γνώση». Στη διεθνή βιβλιογραφία εμφανίζεται τελευταία όλο και συχνότερα μία σχετική με τη γνώση φράση, η «μάθηση βασισμένη στην κοινότητα» (community-based learning). Πρόκειται, ουσιαστικά, για μια συμμετοχική, στοχευμένη μαθησιακή διαδικασία που προσφέρει γνώσεις, αξίες και δεξιότητες σε όλα τα ενδιαφερόμενα μέλη μιας κοινότητας, χωρίς να εστιάζει απαραίτητα στη μαθητιώσα νεολαία, προκειμένου να ανταποκριθούν στις αναπτυξιακές ανάγκες της ίδιας της κοινότητας. Καθώς η βασισμένη στην κοινότητα μάθηση ξεφεύγει κατά κόρον από τα όρια της τυπικής εκπαίδευσης, χαρακτηριστικό γνώρισμά της θα πρέπει να είναι η «δια βίου μάθηση» (life-long learning), μια συνειδητή, δηλαδή, και συνεχής μαθησιακή διαδικασία από τη γένεση έως το θάνατο, προκειμένου να ξανα-μαθευτεί ή/και ξε-μαθευτεί η υπάρχουσα γνώση και να δομηθεί μια νέα γνώση με τη σύμπραξη κάθε είδους μάθησης (τυπικής, μη τυπικής, άτυπης).

Η βασισμένη στην κοινότητα μάθηση είναι ένα από τα πολλά εργαλεία που έχουν ήδη χρησιμοποιηθεί με επιτυχία και σε άλλους τύπους εκπαίδευσης, όπως για την ειρήνη, την ανάπτυξη, αλλά και το περιβάλλον. Στο κεφάλαιο 36 της Agenda 21 (36.5^ο) αναφέρεται ρητά ότι *«τα σχολεία πρέπει να εμπλέκουν τα παιδιά σχολικής ηλικίας στις τοπικές και περιφερειακές μελέτες περιβαλλοντικής υγείας, συμπεριλαμβανομένων των μελετών για την ασφάλεια του πόσιμου νερού, των μελετών για τις αποχετεύσεις, τα τρόφιμα και τα οικοσυστήματα και σε σχετικές δραστηριότητες, συνδέοντας αυτές τις μελέτες με υπηρεσίες και έρευνες σε εθνικούς δρυμούς, εκτροφεία άγριας ζωής, τοποθεσίες οικολογικής κληρονομιάς κλπ.»*. Εκτός, όμως από τη στοιχειώδη εκπαίδευση (πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια), για την οποία γίνεται ρητή αναφορά στο παραπάνω απόσπασμα, η ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση δεν έχει την πολυτέλεια να συνεχίζει να παραμένει απομονωμένη από την τοπική κοινότητα και το άμεσο περιβάλλον της, αντίθετα μάλιστα θα πρέπει να αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της. Η παραδοσιακή παθητική θέση των Ιδρυμάτων αυτών έχει παρέλθει ανεπιστρεπτί, καθώς είναι περισσότερο από βέβαιο ότι υπηρετούν καλύτερα τον εαυτό τους αλλά και την κοινωνία στα όρια της οποίας εδράζονται. Αυτό ισχύει και για έναν λόγο παραπάνω για τα Περιφερειακά Ανώτερα και Ανώτατα Ιδρύματα, ο

ρόλος των οποίων αναβαθμίζεται σε στρατηγικής σημασίας μοναδικό ίσως σύμμαχο της τοπικής κοινωνίας.

Τέλος, ένα άλλο είδος γνώσης, συνυφασμένης με την τοπική κοινωνία, είναι και αυτή που αποκαλούμε «τοπική» ή «γηγενή» γνώση, αναφερόμενη σε έναν τύπο εξειδικευμένης γνώσης που αναπτύσσεται γύρω από συγκεκριμένες συνθήκες ζωής σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, η οποία έχει τα χαρακτηριστικά να συσσωρεύεται και να μεταβιβάζεται από την μία γενιά στην άλλη. Πηγές αυτής της γηγενούς γνώσης αποτελούν οι τοπικοί χρήστες των διαφόρων πόρων μιας περιοχής, όπως π.χ. οι καλλιεργητές, οι κτηνοτρόφοι, οι ψαράδες, οι υλοτόμοι κ.ά., κατηγορίες επαγγελματιών με συσσωρευμένη εμπειρία αιώνων, που επιπρόσθετα αποτελούν ένα πολύτιμο εργαλείο και για την πολυσυζητημένη διατήρηση και διαχείριση των πολύπαθων Προστατευόμενων Περιοχών, ζήτημα που θα μας απασχολήσει στο επόμενο και τελευταίο μέρος της παρούσας εργασίας.

ΤΟΠΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Η τοπική κοινωνία, που διαθέτει την εξειδικευμένη γηγενή γνώση για την οποία έγινε λόγος αμέσως παραπάνω, έχει όλα τα εχέγγυα για να αναλάβει πρωταγωνιστικό ρόλο στην προώθηση των στόχων λειτουργίας των Προστατευόμενων Περιοχών. Οι εκτάσεις αυτών των περιοχών πέρα από το γεγονός ότι υπηρετούν σαφέστατα περιβαλλοντικούς σκοπούς, ταυτόχρονα όμως μπορούν να εξυπηρετήσουν με τον επιτυχέστερο δυνατό τρόπο την ίδια την τοπική οικονομία, αναδεικνύοντας το φυσικό κάλλος μιας περιοχής και καθιστώντας την με αυτόν τον τρόπο σε τουριστικό προορισμό, με αποτέλεσμα την οικονομική άνθησή της, την αύξηση των υπαρχόντων θέσεων εργασίας και εν γένει την προώθηση της περιβόητης ανάπτυξης. Με αυτόν τον τρόπο, το όφελος εμφανίζεται να είναι διττό: επιτυγχάνεται (α) η συγκράτηση ενός σημαντικού μέρους του τοπικού πληθυσμού στον τόπο του και (β) η σωστή και αειφόρος διαχείριση των ίδιων των προστατευόμενων περιοχών. Στενά συνδεδεμένος με τα παραπάνω εμφανίζεται να είναι ο «εναλλακτικός τουρισμός» ο οποίος παρουσιάζει αρκετές και ενδιαφέρουσες μορφές, όπως π.χ. ο ορειβατικός, ο χιονοδρομικός, ο πολιτιστικός, ο συνεδριακός, ο ιαματικός, ο θρησκευτικός τουρισμός, ο οικοτουρισμός και ο αγροτουρισμός. Ο θετικός αντίκτυπος που μπορούν να επιφέρουν στις τοπικές κοινωνίες τέτοιες πολυποίκιλες μορφές δράσης είναι πολλές και διαρκείς, φθάνει πάντα να λαμβάνεται υπόψη σε μία περιοχή η

επονομαζόμενη «τουριστική φέρουσα ικανότητα», η χωρητικότητα, δηλαδή, αναφορικά με τον αριθμό επισκεπτών που μπορεί να δεχτεί ένας τόπος πριν αυτός υποστεί σημαντική υποβάθμιση.

Θα ολοκληρώσουμε την παρούσα εισήγηση παίρνοντας αφορμή από τα λόγια του John Quincy Adams (1767-1848), Αμερικανού προέδρου στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, ο οποίος σημείωσε: «...δίδαξέ τους πολιτική και πόλεμο, ώστε οι γιοι τους να μπορούν να σπουδάσουν ιατρική και μαθηματικά, για να δώσουν στα παιδιά τους την ευκαιρία να μελετήσουν ζωγραφική, μουσική και αρχιτεκτονική...», για να προσθέσουμε εμείς ότι μόνο όταν υπάρχει όραμα και σοβαρός προγραμματισμός μπορούμε να ελπίζουμε σε κάτι καλύτερο· και οι Τοπικές Κοινωνίες ίσως να αποτελούν το μοναδικό, σίγουρα όμως το πιο αξιόπιστο μοχλό ανάπτυξης, ιδωμένης ασφαλώς υπό το πρίσμα της Αειφορίας.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γεωργόπουλος, Α., Τσαλίκη, Ε. (1998). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Αρχές-Φιλοσοφία, Μεθοδολογία, Παιχνίδια & Ασκήσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

Δημητρίου, Α. (2009). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Περιβάλλον, Αειφορία*. Αθήνα: Επίκεντρο.

Ζαϊμάκης, Γ. (2011). *Κοινοτική Εργασία και Τοπικές Κοινωνίες. Ανάπτυξη, Συλλογική δράση, Πολυπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Πλέθρον.

Λιαράκου, Γ., Φλογαΐτη, Ε. (2007). *Από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη*. Αθήνα: Νήσος.

Μόγιας, Α., Κεβρεκίδης, Θ., Αποστολούμη, Χ. (υπό έκδοση). *Η Βιοποικιλότητα ως θέμα αιχμής στον 21^ο αιώνα και η Εκπαίδευση ως εργαλείο για τη διατήρησή της. Στο: Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία στις αρχές του 21^{ου} Αιώνα: Προβλήματα και Προβληματισμοί σε Εποχές Κρίσης*. (Επιμ. Καίλα, Μ., Μόγιας, Α., Παπαβασιλείου, Β.). Αθήνα: Διάδραση.

Μπαμπινιώτης, Γ. (2008). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*. Τρίτη Έκδοση. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε.

Ξανθάκου, Γ. (2011). Δημιουργικότητα και Καινοτομία στο Σχολείο και την Κοινωνία. Σειρά: Δημιουργικότητα (Επιμέλεια Σειράς: Ξανθάκου, Γ., Monks, F., Καΐλα, Μ.). Αθήνα: Διάδραση.

Παπαβασιλείου, Β. (2011). Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στις Επιστήμες της Αγωγής. Αθήνα: Πεδίο.

Παπαδημητρίου, Β. (1998). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Σχολείο. Μια Διαχρονική Θεώρηση*. Αθήνα: Τυπωθήτω

Παπακωνσταντινίδης, Λ. (2005). *Εναισθητοποιημένη Τοπική Κοινωνία*. Αθήνα: Τυπωθήτω, Γεώργιος Δαρδανός.

Σβορώνου, Ε. (2003). Εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Στο: *Οι δρόμοι της Αειφορίας. Περιβάλλον – Εργασία – Επιχειρηματικότητα* (Επιμ. Ευθυμίουπουλος, Η., Μοδινός, Μ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Φλογαΐτη, Ε. (1998). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Φλογαΐτη Ε. (2006). *Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Φλογαΐτη Ε., Βασάλα, Π. (2002). *Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία. Το Ενεργειακό Ζήτημα. Προσεγγίσεις και Διαστάσεις- Εκπαιδευτικό υλικό για το Γυμνάσιο και το Λύκειο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

United Nations (1987). *Our Common Future*. Report of the World Commission on Environment and Development.

United Nations (1992). *Sustainable Development – Agenda 21*. UN Conference on Environment and Development. Rio de Janeiro, Brazil, 3-10 June 1992.